
Žaneta OZOLIŅA

Ziņojums par cilvēkdrošības konceptijas ieviešanu kopienu līmenī¹

Nodevums ir projekta *Ilgspējīgas pilsoniskās sabiedrības attīstības atbalsta un monitoringa sistēmas pilnveidošana* Latvijā aktivitāte. Projekts tiek īstenots sadarbībā EEZ un Sabiedrības integrācijas fondu. Projektu finansiāli atbalsta Islande, Lihtenšteina un Norvēģija. Par “Ziņojums par cilvēkdrošības konceptijas ieviešanu kopienu līmenī” saturu atbild Latvijas Platforma attīstības sadarbībai.

¹ Pētījumā paustās atziņas ir balstītas uz VPP projekta „Cilvēkdrošība un identitāšu plurālisms” veikto pētījumu.

Pētījuma metodoloģijas skaidrojums

Cilvēkdrošības (turpmāk tekstā – CD) koncepcijas ieviešanas kopienu līmenī projekts pamatots uz sekojošu metodoloģiju:

- 1) Veikt cilvēkdrošības jēdziena analīzi, kura apkopo starptautisko un Latvijas pētījumu secinājumus, izdalot tos aspektus, kuri nozīmīgi kopienas līmenim;
- 2) Uz teorētisko atziņu pamata izstrādāt cilvēkdrošības indikatoru katalogu;
- 3) Veikt lauka darbu kopienās, intervējot cilvēkus. Interviju veikšana balstīta uz cilvēkdrošības indikatoriem, kas izstrādāti teorētiskajā nodaļā;
- 4) Balstoties uz izstrādāto cilvēkdrošības jēdziena teorētisko ietvaru, lauka darbā iegūto informāciju, kas sakņota cilvēkdrošības indikatoru kartējumā, sagatavot rokasgrāmatu NVO izmantošanai kopienās.

I Pārskats par cilvēkdrošības koncepta teorētiskajiem aspektiem

Cilvēkdrošības jēdziens ir radies tikai pirms diviem gadu desmitiem. Tā pamati ielikti 1994. gadā, kad tika publicēts šai tēmai veltīts ANO Attīstības programmas (UNDP) Tautas attīstības pārskats (TAP). Pārskatā sniegtā definīcija „cilvēkdrošība ir brīvība no bailēm (*freedom from fear* – angļu val.) un brīvība no trūkuma (*freedom from want* – angļu val.)”² ir iesakņojusies un kļuvusi par vispārpieņemtu atskaites punktu tālākajiem pētījumiem.

Interese par cilvēkdrošību ir viļņveidīga. Pēdējo gadu laikā strauji pieaudzis šai tematikai veltītu pētījumu³ un politikas iniciatīvu skaits. Tā iemesls ir globalizācijas ietekmes pieaugums uz cilvēka dzīvi: „Cilvēku pakļautība virknei globalizācijas radīto izpausmju uzliek papildu atbildību vienlaikus gan uz tiem politikas veidotājiem lokālā, nacionālā un starptautiskā līmenī, kuru lēmumu kvalitāte kļūst par drošības stiprināšanas līdzekļiem, gan pašiem indivīdiem, veidojot un izvēloties individuālās drošumspējas palielināšanas stratēģijas”⁴.

Cilvēkdrošības jēdziens apvieno globālo, reģionālo, nacionālo, lokālo (kopienas) un individuālo komponentu kopumu, kuriem ir gan stiprinoša, gan vājinoša (apdraudoša) ietekme. Tas arī izskaidro pētījumu par cilvēkdrošības daudzveidīgo raksturu. Kopumā ir

2 Human Development Report 1994. Oxford: Oxford University Press, 1994, pp. 22-24. http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf (skatīts 1.12.2013)

3 Amouyel, A. What is Human Security. *Human Security Journal*. Issue 1, 2006, pp.10-23; Bajpai, K. Human Security: Concept and Measurement. *Kroc Institute Occasional Paper*. No.19, 2000; Liotta, P. H. and Owen, T. Why Human Security? *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Seton Hall University, Winter/Spring 2006, pp. 37-54; Newman, E. Critical human security studies. *Review of International Studies*. Vol. 36, 2010, pp.77-94; Owen, T. *Challenges and opportunities for defining and measuring human security*. <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2138.pdf>

4 Ozoliņa Ž. Cilvēkdrošība: vai iespējams visaptverošs definējums? Ozoliņa Ž. (red.) *Cilvēkdrošība Latvijā un pasaulē: no idejas līdz praksei*. Rīga: Zinātne, 2012. – 17. lpp.

sagatavoti pētījumi par vairāk nekā 140 valstīm⁵ un reģioniem⁶, kas tiešā vai netiešā veidā skar kādu no cilvēkdrošības aspektiem. Ričards Džolijs (*Richard Jolly*) un Dīpajans Basu Rejs (*Deepayan Basu Ray*), analizējami vairāku valstu centienus iekļaut cilvēkdrošību to dienas kārtībā, atzīmē, ka ir vismaz 550 TAP, kuri attiecas uz šo tematiku.⁷

Latvijā cilvēkdrošības jēdzienam ir pievērsta liela uzmanība, un tas piešķir Latvijai lielas politiskā kapitāla uzkrāšanas un tā izmantošanas iespējas kopienai, nacionālā un globālā līmenī. Latvijā par būtiskākajiem panākumiem var uzskatīt 2002./2003. gada TAP, kas pilnībā veltīts cilvēkdrošības tematikai un kurā ieviesti tādi jēdzieni kā drošumspēja, drošības sajūta, drošības sliekšnis, indivīda psiholoģiskās īpatnības un citi ievēribas cienīgi jauninājumi.⁸ Jāuzsver, ka kopienas aspekti šajā pētījumā ir vieni no centrālajiem. 2010. gadā pētījumus par cilvēkdrošību sāka divas grupas. F. Rajevaskas vadībā tika apskatīti cilvēkdrošības ekonomiskie un sociālie aspekti⁹, savukārt Ž. Ozoliņas vadībā tika izstrādāts visaptverošs cilvēkdrošības analīzes modelis, kura piemērošana ir apskatīta starptautiskā, nacionālā, kopienas un indivīda līmenī dažādos sektoros¹⁰. Cilvēkdrošība ir kļuvusi par vienu no Latvijas Nacionālā attīstības plāna prioritātēm. Latvija ir unikāla valsts cilvēkdrošības teorētiskajos un pielietojamos izpētes aspektos, jo tradicionāli šo konceptu piemēro nemieru un trūkuma postītajās valstīs un reģionos, pārejas posma valstīs, bet attīstītajās – tikai īslaicīgi un fragmentāri, atkarībā no apdraudējuma rakstura. Līdz ar to Latvijai ir gan nepieciešamās zināšanas, gan prasmes un pieredze, lai izveidotu rokasgrāmatu prakses nodošanai dažādās valstīs un reģionos neatkarīgi no to attīstības līmeņa, jo cilvēkdrošība ir universāla vērtība, un kopš tās satura papildināšanas līdzās „brīvībai no bailēm un trūkuma” ar vēl vienu pazīmi – cieņpilna dzīve¹¹, nav pamata apgalvot, ka tas ir tikai kādam ģeogrāfiskam reģionam raksturīgs tematiskais loks.

Latvijas uzkrātā cilvēkdrošības analīzes un tās piemērošanas prakse var būt noderīga, gatavojoties Latvijas prezidentūrai ES Padomē 2015. gadā. Tas būs ES Attīstības gads, ANO TM pārskatīšanas gads, tas būs Austrumu partnerības samita Rīgā gads. Šos trīs pasākumus iespējams savienot ar „cilvēkdrošības cementu”.

- Afganistāna – ANO, ES un Latvijas attīstības sadarbības prioritāra valsts. ANO ir sagatavojuši piecus ziņojumus par CD Afganistānā: Support for community empowerment through training and food-for-work to improve school infrastructure in Afghanistan; Afghanistan – Promoting reintegration of returning IDP/refugee women in community development; Afghanistan – Assistance in reducing the humanitarian deficits of war-affected rural communities through increased agricultural productivity and the promotion of auxiliary income-

5 Tautas attīstības pārskati, kas veltīti CD tēmai, atrodami ANO datubāzē. http://hdr.undp.org/xmlsearch/reportSearch?&k=&t=human_security_and_conflicts:Human+security&orderby=year&lang=en&y=*&c=*&p=3 (Apvienoto Nāciju Attīstības Programmas mājaslapa; skatīts: 28.11. 2013)

6 Arābu valstīm (2009), Latīņamerikas un Karību salu valstīm (2009-10) un Austrumeiropas un Centrālāzijas valstīm (2005).

7 Jolly, R., Ray, D.B. Human Security – National Perspectives and Global Agendas: Insights from National Human Development Reports. *Journal of International Development*. Vol. 19, 2007, p. 458.

8 Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2002./2003. Cilvēkdrošība. Rīga: ANAP, 2003. 58 – 81. lpp.

9 Rajevaska F. *Cilvēkdrošība Latvijā: riski un izaicinājumi*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.

10 Ozoliņa Ž. (red.) *Cilvēkdrošība Latvijā un pasaulē: no idejas līdz praksei*. Rīga: Zinātne, 2012.

11 Owen, Taylor. *Challenges and opportunities for defining and measuring human security*. <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2138.pdf> (skatīts: 1.12.2013.); Tadjbakhsh S., Chenoy A.M. *Human Security. Concepts and implications*. London, NY: Routledge, 2007.

generating activities; Afghanistan – Capacity building for drug demand reduction in Badakshan, Nagarhar and Qandahar provinces; Afghanistan – Rebuilding urban communities in Afghanistan.

- Centrālāzija. Ir sagatavots reģionālais ziņojums, kas apskata pieaugošo nabadzību, ārvalstu investīciju trūkumu, pārrobežu tirdzniecības ierobežojumus, ekonomisko stagnāciju, izglītības un veselības pakalpojumu samazināšanos un apkārtējās vides degradāciju. Kā arī ziņojumi par CD specifiskiem aspektiem Tadžikistānā - Community development through employment creation and improved migration management; Turkmenistānā - Improvement of the quality of social services and infrastructure and reproductive health for refugees and host communities.
- Ziņojumi par atsevišķiem CD aspektiem tiek gatavoti arī Moldovā, Ukrainā, Baltkrievijā un Armēnijā.

Aplūkojot veiktos pētījumus par CD dažādās valstīs, ir iespējams identificēt dominējošās tendences un pastāvošos trūkumus.

Kas ir paveikts:

- Notiek CD jēdziena paplašināšana, līdzās „bailēm” un „trūkumam” pievienojot „cieņpilnu dzīvi”¹², kas padara konceptu piemērojamu dažādās, ne tikai attīstības zemēs;
- Pieaug to pētījumu skaits, kuri mēģina atrast CD operacionalizācijas iespējas, tomēr vienojošais ir secinājums, ka to paveikt ir grūti, gandrīz neiespējami, jo jāapvieno objektīvo un subjektīvo aspektu kopums, kas dažādās valstīs un kopienās būs atšķirīgs;
- Palielinās interese par kopienas līmeni CD stiprināšanā, kas nodrošina iespēju precīzāk noteikt cilvēku bailes un vajadzības, kā arī nākt klajā ar konkrētiem risinājumiem CD stratēģiju veidošanā;¹³
- Izstrādāti galvenie principi, kuri pielietojami CD stiprināšanas pasākumos:
 - uz cilvēkiem centrēta pieeja,
 - multisektorālisms,
 - visaptveroša pieeja,
 - kontekstuāla pieeja,
 - uz novēršanu orientēta pieeja;¹⁴
- Ir vienošanās par galvenajiem sektoriem, kuri īpaši nozīmīgi CD:
 - ekonomika,
 - uzturdrošība,
 - veselībdrošība,
 - ekoloģiskā drošība,

12 Owen, Taylor. *Challenges and opportunities for defining and measuring human security*. <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2138.pdf> (skatīts: 1.12.2013.); Tadjbakhsh S., Chenoy A.M. *Human Security. Concepts and implications*. London, NY: Routledge, 2007.

13 HUMAN SECURITY IN THEORY AND PRACTICE. Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security. UN, 2011. <https://docs.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf> (skatīts 01.12.2013.)

14 *Ibid.* P.7.

- personīgā drošība,
 - kopiendrošība,
 - politiskā drošība;¹⁵
- Ir izstrādāts modelis CD iniciatīvu īstenošanai (analīze, kartēšana, plānošana, ieviešana, ietekmes novērtēšana);¹⁶
 - Uzkrāta apjomīga datubāze par gadījumiem, kuri sniedz labas prakses piemērus CD stiprināšanai.

Kādi ir trūkumi un kuros virzienos nepieciešama koncepta attīstība?

- Tā kā tradicionāli cilvēkdrošības kodolu veido brīvība no bailēm (apdraudējumu pastāvēšana, to individuāla uztvere) un trūkuma (cilvēka pamatvajadzību nodrošināšana), lielākā uzmanība pievērsta tām kopienām, valstīm un reģioniem, kuros norisinās karadarbība, kurās ir augsts vardarbības līmenis konfliktu dēļ un pēckonfliktu neatrisināto jautājumu motivēta vardarbība. Tādēļ iecerētā CD jēdziena visaptveroša piemērošana dažādos reģionos un kopienās nav notikusi;
- Neraugoties uz mēģinājumiem ieviest augšupejošo (*bottom-up* – angļu val.) rīcībpolitikas pieeju CD attīstībā, piedāvātie modeļi joprojām balstās uz lejupejošo (*top-down* – angļu val.) pieeju. Cilvēks ir pasīvs CD rīku patērētājs, atkarīgs no drošības gādniekiem, nevis to veidotājs un sava CD potenciāla izplatītājs apkaimē;
- CD jēdzienā cilvēkam ierādīta tieši tik liela vieta, cik garš ir viņa baiļu saraksts, bet cilvēks kā rīcības stratēģijas veidotājs nav pietiekami novērtēts (cilvēks no drošības objekta nav kļuvis par drošības subjektu);
- Lai arī literatūrā tiek uzsvērta kompleksās pieejas nepieciešamība, tomēr valsts, kopienas un cilvēka mijattiecību nozīmība cilvēkdrošībā nav novērtēta;
- Ekonomikas joma CD pētījumos visbiežāk tiek aizstāta ar sociālo jomu (nabadzību, bezdarbu), tādēļ notiek ekonomikas kā rīcībpolitikas nonivelēšana līdz naudas tērēšanai, bet netiek pietiekami pievērsta uzmanība cilvēka līdzdalībai tautsaimniecībā;
- Nepietiekami ir novērtēti CD stiprināšanas aspekti, kuri nav ietilpināmi tikai vienā CD jomā un nav attiecināmi uz valsts, kopienas vai cilvēka atbildībām. Piemēram, nevienu no CD apdraudējumiem un riskiem katrā no jomām nav iespējams pārvarēt bez izglītības, bez zināšanām, kuru izveidē piedalās visi trīs spēlētāji. Līdzīgs piemērs attiecas arī uz informācijas izplatību un pieejamību kā CD resursu visās jomās un līmeņos;

Neviennozīmīgs ir jēdziena ‘kopienu’ lietojums un izpratne. Kopiena var tikt identificēta ar tajā pastāvošajām nevalstiskajām organizācijām kā svarīgiem drošības gādniekiem. Taču jāprecizē, ka kopienu tomēr veido daudz plašāku elementu kopums. Pirmkārt, kopiena ir

¹⁵ Human Development Report 1994. Oxford: Oxford University Press, 1994, pp. 22-24. http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf (Skatīts 01.12.2013)

¹⁶ HUMAN SECURITY IN THEORY AND PRACTICE. Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security. UN, 2011. p.13. <https://docs.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf> (skatīts 01.12.2013.)

vieta, kurā atrodas cilvēka drošībai svarīgi materiālie resursi – tas ir pašvaldības budžets un citi finanšu līdzekļi (piemēram, starptautiskā palīdzība vai piesaistīti privāti līdzekļi), infrastruktūra, iestāžu tīkls (skolas, kultūras centri, pašvaldības nams u.c.), apkārtējā vide un tās kvalitāte. Otrkārt, politiskie resursi ir saistīti ar pašvaldības darbību, tās demokrātiskumu un atvērtību, iestādēm, kuras īsteno uz cilvēku orientētas politikas – policiju, atbalsta politikām cilvēkiem, kuri nonākuši grūtībās, un daudziem citiem rīcībpolitikas komponentiem, kuri īstenojami kopienas līmenī. Treškārt, kopienu veido arī formalizēti nevalstiskie dalībnieki – nevalstiskās organizācijas (NVO). Jo plašāks uz kopienu orientētu NVO skaits, jo lielākas iespējas nodrošināt cilvēkdrošību stiprinošas individuālās stratēģijas. Ceturtkārt, kopienu veido neformālo atbalsta tīklu un personisko attiecību kopums, ko nodrošina sociālie tīkli un cilvēks-cilvēks attiecības. Tieši kopienas līmenī cilvēkdrošību var garantēt ar personiskiem, neformāliem atbalsta tīkliem daudz lielākā mērā nekā nacionālā līmenī, jo ir iespēja tieši un precīzi reaģēt uz konkrēta indivīda bailēm, riskiem un pat apdraudējumiem. Piektkārt, kopienu veido apkaimē dzīvojošie indivīdi, kur katram no tiem ir savi drošumspējas līdzekļi, kas var kalpot kopienas un citu cilvēku labā.

II

Zinātnisko pētījumu analīze par kopienu un to raksturojošiem lielumiem

Lai izdalītu no plašā CD analīzes klāsta svarīgāko kopienu līmeņa pētījumiem, varam atsaukties uz Edvardu Ņūmenu (*Edward Newman*), kurš veicis cilvēkdrošības definīciju apkopojumu. Tajās atspoguļojas dominējošās pieejas četros virzienos.

Pirmais ir jau pieminētais ANO definējums (cilvēkdrošība ir brīvība no bailēm un brīvība no trūkuma), kuru apzīmē kā plašo interpretējumu un kuram ir ierobežots analītiskais potenciāls. Taču kopienu analīzes līmenim tas var kalpot kā atskaites punkts, identificējot apdraudējumus un riskus, kas palīdz noteikt, vai CD problēmu intensitātes līmenis ir augsts, vidējs vai zems. Ja CD riskus ir iespējams ievietot „baiļu un trūkuma” kategorijā, ir nepieciešama tūlītēja rīcība un, iespējams, kopienai nepieciešami starptautiska atbalsta mehānismi.

Otro raksturo kā šauru definējumu, jo tas attiecas uz draudiem cilvēkiem bruņotu konfliktu gadījumā, kā arī represīvām valdībām un vāju valstu situācijām. Minētais definējums galvenokārt ir attiecināms uz politisko un personisko CD jomu. Kopienu līmenī, analizējot visus CD aspektus, šīs divas jomas uzrāda vislielāko apdraudējumu skaitu, un tad arī attiecīgi jāizvēlas lokāli un starptautiski risinājumi.

Trešā grupa aptver tos cilvēkdrošības definējumus, kas attiecas uz rīcībpolitiku un tās efektivitātes palielināšanu. Ņūmens min, ka cilvēkdrošības jēdziens kalpo par ietvaru dažādu netradicionālu draudu novēršanas risinājumu meklējumiem – AIDS/HIV, narkotikas, terorisms, cilvēku tirdzniecība, kājnieku mīnas un citi. Viņš uzsver, ka šāda pieeja palīdz panākt šo draudu aktualizēšanu un iekļaušanu politiskajā dienaskārtībā. Par nepieciešamību padarīt CD konceptu darbīgu un integrētu rīcībpolitikās runā arī Šarbanu

Tadžbakša (*Shahrbanou Tadjbakhsh*), norādot uz valstu un starptautisko organizāciju darbībā trūkstošo nepieciešamo rādītāju kopumu, kas kalpotu par atskaites punktu tiem politiskā procesa dalībniekiem, kuri ir atbildīgi par cilvēkdrošības kā sabiedriskā labuma nodrošināšanu. Viņa norāda, ka konkrētu draudu gadījumā tradicionālās institūcijas var izrādīties bezspēcīgas to novēršanā, tomēr to rīcībā ir līdzekļi, lai nepieciešamības gadījumā varētu uz tiem operatīvi atbildēt, ietverot gan krīžu īstermiņa risinājumus, gan arī ilgtermiņa politiku izstrādāšanu.¹⁷ Līdz ar to šīs pieejas centrā ir valstu valdību un pašvaldību lēmumu pieņemšanas pakārtošana cilvēkdrošības nodrošināšanai, nospraužot konkrētās minimālās labklājības robežas, kas vēlreiz apliecina nepieciešamību definēt cilvēkdrošības robežas valsts, indivīdu un starptautisko organizāciju mijiedarbības ietvarā.

Kā ceturto Nūmens izvirza skaidrojumu, kura būtība slēpjas centienos integrēt cilvēkdrošību esošajās starptautiskajās drošības studijās¹⁸ un kurš lielā mērā ir saistīts ar attālināšanos no definējuma, kas ir jēgpilns attīstības valstīm, bet nav pielietojams citur un ir virzīts visaptveroša analītiska modeļa virzienā.

Iepriekš minētie Latvijas pētnieku CD universālā modeļa meklējumi palīdz izdalīt no visa komponentu spektra tos aspektus, kuri ir nozīmīgi CD kopienas līmenī. Pamatojoties uz Nūmena minētajām četrām CD definīciju grupām, iespējams izveidot tiem atbilstošus analīzes modeļus.

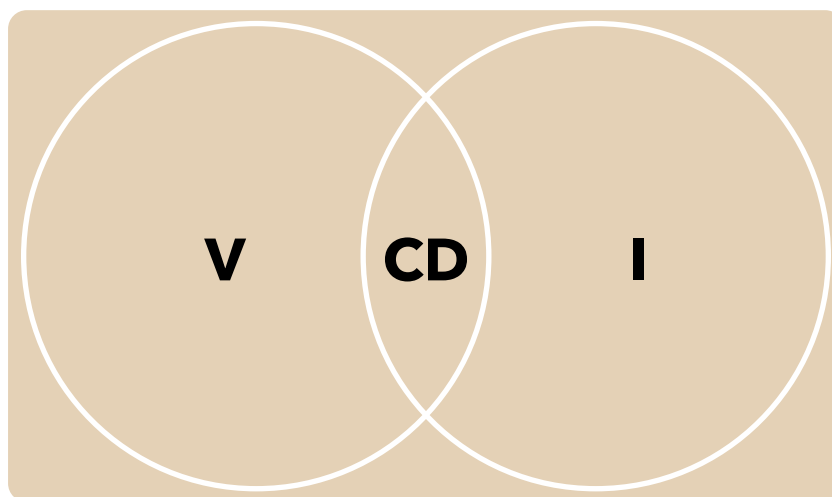
Cilvēkdrošības būtība ir meklējama un atrodama cilvēka, valsts un starptautiskās vides attiecību mijiedarbības augstākās intensitātes telpā. Valsts rīcībā esošie materiālie nosacījumi paši par sevi nevar drošību un cilvēka personiskās izjūtas, kuras var svārstīties no bailēm līdz varenībai. Materiālo resursu kopums automātiski nenosaka to, ka cilvēkam ir skaidra rīcības stratēģija apdraudējuma gadījumā.

Ja mēģinām modelēt cilvēkdrošības intensīvākās darbības telpu, kurā ir iespējama cilvēka drošumspējas vairošana, tad tā ir meklējama tur, kur vienlīdz augstā līmenī ir attīstīti objektīvie drošības nosacījumi (brīvība no trūkuma), kā arī indivīda spēja no objektīvo resursu „kārbas” izmantot līdzekļus, kas nepieciešami viņa individuālās drošības stratēģijas veidošanai un draudu novēršanai (brīvība no bailēm). Cilvēkdrošības koncepta kodolam ir jābalstās uz indivīda drošumspējas vairošanu, kas „paplašina cilvēka izvēli”¹⁹, nevis paļaujas uz gataviem drošības risinājumiem, kurus piedāvā valsts, kopiena vai starptautiska organizācija. Šajā gadījumā akcents tiek likts uz indivīda aktīvu rīcību draudu un risku mazināšanā iepretim pasīvai nogaidīšanas taktikai. Minētais raksturojums var tikt uzskatīts par cilvēkdrošības tradicionālo modeli, uz kura pamata var attīstīt citus iespējamus cilvēkdrošības izpausmes veidus (sk. 1. zīm.)

17 Tadjbakhsh, S. *Human Security: Concepts and Implications. With an Application to Post-Intervention Challenges in Afghanistan*. Centre for Peace and Conflict Resolution. 2005, pp. 8,9.

18 Newman, E. *Critical human security studies*. *Review of International Studies*, 2010, 36, pp. 79-81.

19 Tadjbakhsh S., Chenoy A.M. *Human Security. Concepts and implications*. London, NY: Routledge, 2007. Pp. 116-120.

1. zīmējums

Tradicionālais cilvēkdrošības modelis

Ar jēdzienu ‘valsts’ saprotama noteiktā teritorijā dzīvojošu iedzīvotāju politiskās un sociālās organizācijas forma, kuru veido tās materiālais pamats (resursi, teritorija, iedzīvotāji), pārvaldes un organizācijas uzturēšanas institūti (izpildvara, tiesa, parlaments, ierēdniecība, likumi, normas) un valsts ideja/mērķis – totalitāte, kurai kalpo iepriekšējie divi komponenti (vērtības, ideoloģijas, nacionālā identitāte).²⁰ Secinot varam apgalvot, ka tieši valsts ir galveno cilvēkdrošības resursu turētāja un pārvaldītāja, kas nodrošina cilvēkdrošības materiālos un daļēji nemateriālos komponentus, kas pieejami/nepieejami indivīdam.

No minētajiem trim valsts komponentiem cilvēkdrošībai svarīgākie resursi ir ekonomikā (iekšzemes kopprodukta apjoms, tautsaimniecības struktūra, konkurētspēja, vidējie ienākumi uz saimniecību, nodarbinātība un citi rādītāji); politiskajā sistēmā (valdību stabilitāte, skaidrs likumdošanas process, atklāta un iesaistoša politisko lēmumu pieņemšanas procedūra, valsts un sabiedrības pārvaldības efektīvi mehānismi, līdzdalība, pilsoņu brīvības un citi); sociālajā politikā (pabalstu pieejamība, sociālās politikas atbilstība sabiedrības interesēm, ģimenes politika, jaunatnes politika un citi); sabiedriskajā sektorā (kultūras pieejamība, ticības brīvība, identitāte, kopienas atbalsts, sociālie tīkli un citi); un iekšlietās un tieslietās (mehānismi indivīdu drošības garantēšanai, tiesu pieejamība, stāvoklis cietumos, korupcijas līmenis un citi). Atkarībā no valsts īpatnībām un cilvēkdrošības stāvokļa minētie rādītāji var tikt papildināti, kombinēti un radīti jauni. To atlase būs atkarīga no pētījuma vai rīcīppolitikas mērķa.

Ja valsts ir resursu turētāja, tad valsts ir arī tā, kura nodod indivīdiem to rīcībā drošumspējas veidošanas līdzekļus. Valsts rīcībā ir divas līdzekļu grupas, kuras var saukt arī par līmeņiem. Pirmais ir starptautiskais un iekšpolitiskais līmenis, kurā ietilpst likumu izstrāde un uzlabošana, starptautisko normu un cilvēktiesību ievērošana, ilgtermiņa stratēģiju izstrāde, kā arī labvēlīgas vides radīšana pilsoniskajām aktivitātēm un indivīdu

20 Sk.: Buzan, B. *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. London: Harvester Wheatsheaf, 1991; Dyson, K.H.F. *The State Tradition in Western Europe*. Oxford: Martin Robertson, 1980; Migdal, J.S. *Strong Societies and Weak States: State-society relations and state capabilities in the Third World*. Princeton: Princeton University Press, 1988.

iedrošināšanu uz aktīvu rīcību. Ja rīcībpolitiku pamatā ir cilvēkdrošības veicināšana, tad, kā raksta Kerolaina Tomasa, valsts īsteno atbildīgu politiku lielākas sociālās vienlīdzības panākšanā, kas vienlaikus iedrošina individu uz lielāku līdzdarbību politiskajos procesos²¹. Līdz ar to cilvēks kļūst līdzatbildīgs par valsts un sabiedrības attīstības virzību. Rezultātā ieguvēji ir politikas veidotāji, jo iegūst lielāku sabiedroto loku. Savukārt tas mazina plaisu starp varu un sabiedrību, jo indivīdiem jāuzņemas atbildība par lēmumiem, kuru tapšanā paši ir piedalījušies.

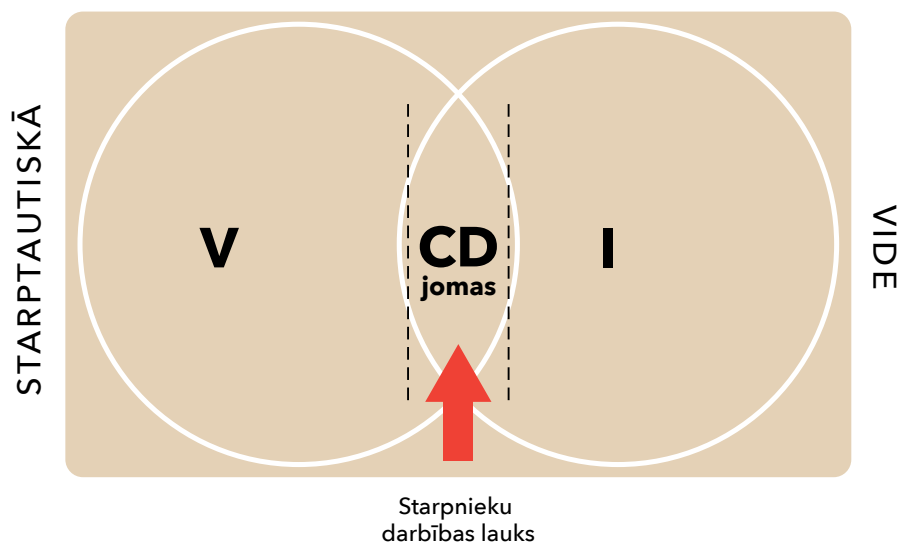
Indivīda vēlmi un spēju vairot savu drošumspēju ietekmē vairāki elementi. Pirmkārt, tās ir zināšanas, kuras cilvēks ir uzkrājis un turpina vairot. Ne velti viena no klasiskajām zināšanu definīcijām apgalvo, ka „zināšanas ir spēja rīkoties”²², norādot uz to dinamisko nevis statisko raksturu. Jo lielāks ir cilvēka zināšanu apjoms, jo lielākas iespējas, ka indivīds līdzdarbosies drošumspējas vairošanā. Otrkārt, svarīga ir indivīda motivācija piedalīties draudu un risku novēršanā un savu drošumstratēģiju izstrādāšanā. Zināšanas, kuras nav papildinātas ar paša indivīda motivāciju rīkoties un pieņemt lēmumus, var palikt pasīvā stāvoklī tikai kā ideju kopums bez pievienotās vērtības. Treškārt, atbildība par izvēlētajām stratēģijām, to īstenošanas sekām savai dzīvei un sabiedrībai kopumā. Ceturtkārt, līdzdalība valsts un sabiedrības dzīvē ir vēl viens nosacījums cilvēkdrošības stiprināšanai. Ja netiek izmantoti starpnieki, institūti, formālie un neformālie sociālie tīkli, var mazināties pieeja valsts piedāvātajiem resursiem, jo visefektīvāk pieeja valsts piedāvātajiem cilvēkdrošības resursiem notiek ar līdzdalību nodrošinošu kanālu palīdzību. Piektkārt, cilvēka attieksme pret riskiem. Ikvienu indivīda dzīve atgādina ciklu, kurā notiek pāreja no vienas krīzes uz otru. Ja cilvēks ir attīstījies un pielieto risku vadības iemaņas, tad risks var kļūt par attīstību un drošumspēju stiprinošu faktoru.

Tā kā cilvēkdrošības jēdziena atskaites punkts ir valsts un indivīda savstarpējo attiecību spektrs, viens no būtiskākajiem jautājumiem ir saistīts ar to starpnieku noteikšanu, kuri palīdz cilvēkam uzturēt saikni ar valsti un ārējiem spēlētājiem. Starpnieki, no kuriem svarīgākie ir cilvēka apkaimē esošie valstiskie un nevalstiskie dalībnieki, kuri kopienas līmenī ir uzskatāmi par noteicošajiem drošumspējas veidošanā. Tiešā veidā cilvēka un valsts attiecības ir gandrīz neiespējami uzturēt, tādēļ starpnieki kļūst gan par resursu, gan par kanālu, caur kuru notiek transakcijas CD vairošanai. Viens no iemesliem, kādēļ demokrātiskajās valstīs cilvēkdrošības līmenis ir augstāks nekā citās, ir liela skaita un daudzveidīgas kompetences starpnieku tīklu pastāvēšana. Šajā kategorijā ietilpst pašvaldības, lokālās atbalsta grupas, nevalstiskās organizācijas, sociālie tīkli, baznīca, epistēmiskās kopienas, sociālie darbinieki, lokālie līderi un citas vienības, kuras pietuvinātas indivīdam un tā vajadzību apzināšanai un atbalsta sniegšanai. Var pieņemt, ka attiecības starp valsti un cilvēku var tikt uzturētas bez starpniekiem, taču tas var notikt, ja indivīda drošumspēja ir augstā līmenī un cilvēka informētība un zināšanu kopums par iespējām mazināt riskus un nodrošināt savu drošību ir pietiekamas. Taču arī pie visnotaļ bagātīga objektīvo faktoru kopuma cilvēkam var būt nepieciešami neliela mēroga, specifiski atbalsta pasākumi. Starpnieku tīkla apzināšana un izmantošana ir daļa no cilvēkdrošības zonas stiprināšanas un ilgtspējas nodrošināšanas.

21 Thomas, C. Global Governance, development and human security: exploring the links. *Third World Quarterly*, Vol. 22, No.2, p. 161

22 Stehr, N. *Knowledge Politics: Governing the Consequences of Science and Technology*. Boulder, CO: Paradigm Publishers, 2005.

Piedāvātais cilvēkdrošības modelis uzmanības centrā novieto drošumspējas zonu, kurā atrodas objektīvo un subjektīvo, valsts, kopienas un cilvēka uzkrāto un pieejamo līdzekļu un darbību kopums, kuru indivīds izmanto savas drošumspējas stiprināšanai. Šajā modeli uz līdzvērtīgiem pamatiem ir apkopoti galvenie cilvēkdrošības elementi – valsts, kopienas, indivīda resursi un starpnieku piedāvātās iespējas. Starptautiskā vide šajā gadījumā ir telpa, kurā norisinās drošumspējas stiprināšana.

2. zīmējums

Universālais/dinamiskais cilvēkdrošības modelis

Situācijas analizē universālā modeļa izmantošanai ir vairākas būtiskas priekšrocības salīdzinājumā ar citiem. Pirmkārt, tas paredz iekļaujošu, nevis izslēdzošu pieeju cilvēkdrošībai, jo no pētījuma uzmanības loka netiek izslēgti vieni vai otri cilvēkdrošības aspekti. Visaptveroša pieeja nenozīmē to, ka noliegti vai vērtības ziņā zemāki ir pētījumi, kuri analizē kādu šaurāku cilvēkdrošības jomu, piemēram, sociālo drošību.

Otrkārt, ar universālā modeļa palīdzību ir iespēja paraudzīties uz cilvēkdrošību kā dinamisku, nevis statisku procesu. Tā kā uzmanības lokā ir valsts, starpnieku, cilvēka un starptautiskās vides mijiedarbība, tad analīzes rezultātā var nonākt pie neierobežota daudzuma dažādu drošumspējas risinājumu, apzinoties to pozitīvos ieguvumus un arī riskus. Dinamiskā pieeja cilvēkdrošībai nodrošina to, ka, mazinoties drošumspējas zonai valsts vai indivīda virzienā, ir iespējama politiku pārskatīšana un piemērošana atbilstoši indivīda, sabiedrības, kopienas un valsts kopumā vajadzībām un tā brīža situācijai.

Treškārt, piedāvātais modelis atšķirībā no citiem daudz lielāku uzmanību un lomu piešķir pašam cilvēkam un viņa līdzdalībai savas un citu drošumspējas stiprināšanā (augšupejoša pieeja CD). Nenoliedzot noteiktu materiālu nosacījumu kopuma nepieciešamību cilvēkdrošības garantēšanai, tomēr jāatzīmē, ka bez indivīda un kopienas dalības tie var palikt arī neizmantoti. Šajā modeli cilvēks ir tikpat atbildīgs par cilvēkdrošību kā valsts.

Ceturtkārt, modeli iekļautais starpnieku elements padziļina izpratni par cilvēka iespējām realizēt savas drošības vajadzības. Būtu pārspīlēti apgalvot, ka citi autori, kas ir analizējuši

cilvēkdrošību ar viena vai otra teorētiskā ietvara palīdzību, būtu ignorējuši starpniekus, tomēr lielākoties tie bija noreducēti uz NVO un minēti kā pakārtoti valstij. Šajā gadījumā starpnieki kļūst par valsts un indivīda sadarbības neatņemamu sastāvdaļu un pat sabiedroto, jo, pieaugot indivīdu vajadzībām pēc daudzveidīgiem pakalpojumiem un līdzekļiem potenciālo risku un draudu novēršanai, nepieciešami dalībnieki ar specializētām zināšanām un prasmēm, kas pietuvināti cilvēkiem viņu dzīves vietās.

III

Teorētiskais ietvars cilvēkdrošības koncepta iespējamajiem ieviešanas scenārijiem kopienu līmenī

Piedāvātā cilvēkdrošības jomu un dalībnieku tabula apkopo tos rādītājus, kuru apzināšana un piemērošana konkrētās kopienas situācijai var palīdzēt veidot „cilvēkdrošības resursu karti”. Atkarībā no pētījuma mērķa, uzmanība var tikt pievērsta valsts, cilvēka vai starpnieku/kopienas līmenim. Pētniekam, kurš veiks lauka darbu, intervijās būtu jābalstās uz šo teorētisko ietvaru, lai nenovirzītos no cilvēkdrošības tēmas un ļautu secinājumos nonākt līdz ticamam rezultātam, kas izmantojams Latvijas, kā arī citu valstu pētījumos par cilvēkdrošību kopienu līmenī.

Piedāvātais teorētiskais ietvars ir piemērojams pētījumiem kopienas līmenī, atbildot uz diviem jautājumiem:

- 1) Kādi ir attiecīgajā apkaimē dzīvojošo cilvēku galvenie baiļu/risku veidi un to avoti? Vai tās ir iedomātas vai uz reāliem risku faktoriem balstītas bailes? (Tabulas pirmā aile, kura tiek aizpildīta katrā konkrētā vietā atšķirīgi.)
- 2) Pēc risku analīzes jāveic piedāvātā teorētiskā ietvara elementu audits, izvēloties attiecīgajai situācijai svarīgākos indikatorus, atbildot uz jautājumu, kā tie piemērojami attiecīgajai kopienai (tabulā ir uzskaitīts maksimāli daudz indikatoru, bet to atlase veicama, balstoties uz cilvēku identificētiem riskiem un bailēm).
- 3) Projekta vajadzībām valsts aili var neizvērst, jo tā nav svarīga dotajā kontekstā.

Joma	Riski/ bailes	Valsts	Pašvaldība	Kopienas NVO	Kopienas neformālie tīkli	Cilvēks
Ekonomiskā (UNDP)		<ul style="list-style-type: none"> - likumdošana, - atbalsta programmas uzņēmējdarbībai, - tautsaimniecības politikas pastāvēšana, - konkurētspējas celšanas mehānismi, - mikrofinansējuma pieejamība, - cilvēku ienākumu līmenis, - nodarbinātības politika, - bezdarba līmenis 	<ul style="list-style-type: none"> - MVU atbalsta programmas, - nišas produktu atbalsts, - karjeras centri, - vietējo/ reģionālo resursu izmantošana uzņēmējdarbības veicināšanai, - lokālā konkurētspēja, - mikrofinansējuma pieejamība reģionālā līmenī 	<ul style="list-style-type: none"> - uzņēmēju organizācijas, - uzņēmēju radīti atbalsta mehānismi 		<ul style="list-style-type: none"> - ienākumu nevienādība, - finanšu plānošana, - individuālā konkurētspēja (zināšanas, radošums), - ienākumu plānošana ilgtermiņā, - mūžizglītība, - zināšanas par tautsaimniecības principiem, - personisko ekonomisko risku pārvaldīšana
Uzturdrošība (UNDP)		<ul style="list-style-type: none"> - likumdošana, - pārtikas kvalitātes uzraudzība, - pārtikas pieejamība, - pārtikas pieejamība krīzes apstākļos 	<ul style="list-style-type: none"> - pārtikas kvalitātes uzraudzība, - pārtikas pieejamība, - pārtikas pieejamība krīzes apstākļos 		<ul style="list-style-type: none"> - kopienas iniciatīvu pastāvēšana, - lokālo piegādes saišu pastāvēšana (īpaši laukos pastāv ļoti spēcīgi pārtikas tīkli kaimiņš-kaimiņam) + tiešās pirkšanas iniciatīvas 	<ul style="list-style-type: none"> - izdevumi pārtikai, - veselīga uztura pratība
Veselībdrošība (UNDP)		<ul style="list-style-type: none"> - likumdošana, - finansējums veselībai, 	<ul style="list-style-type: none"> - veselības iestāžu tīkls un pieejamība 	<ul style="list-style-type: none"> - formalizētas grupas veselības interešu aizstāvēšanai/ darbībai 	<ul style="list-style-type: none"> - kopienas iniciatīvas veselīga dzīves veida veicināšanai, 	<ul style="list-style-type: none"> - informētība par veselības apdrošināšanas sistēmu,

		<ul style="list-style-type: none"> - veselības politikas ilgtermiņa plānošana, - medicīnas iestāžu tīkla nodrošināšana, - veselības aprūpes pieejamības nodrošināšana, - medikamentu politika 			<ul style="list-style-type: none"> - formalizētas un neformālas grupas veselības interešu aizstāvēšanai/ darbībai, - tradicionālā veselības kopšana kopienā 	<ul style="list-style-type: none"> - investīcijas personiskajā veselībā, - veselības mācība, - veselīgs dzīves veids/ vide, - informētība par medikamentiem
Ekoloģiskā (UNDP)		<ul style="list-style-type: none"> - likumdošana, - institucionālais ietvars, - skaidras procedūras un lēmumu pieņemšanas process, - vides standarti, - piesārņotības līmenis, - veselīga un tīra vide 	<ul style="list-style-type: none"> - kopienu iniciatīvas vides sakopšanā, - kopienu aktivitātes vides uzraudzībai 	<ul style="list-style-type: none"> - kopienu iniciatīvas vides sakopšanā, - kopienu aktivitātes vides uzraudzībai 	<ul style="list-style-type: none"> - kopienu gatavība dabas katastrofām, - kopienu iniciatīvas vides sakopšanā, - kopienu aktivitātes vides uzraudzībai 	<ul style="list-style-type: none"> - informētība par rīcību, - vides izglītība/ informētība
Personīgā (UNDP)		<ul style="list-style-type: none"> - likumdošana, - institūti – policija, krīzes vadības mehānismi, - vardarbības mazināšanas pasākumi, - informācijas nodrošināšana 	<ul style="list-style-type: none"> - pašvaldības policija/ iecirkņa policists, - policista un kopienas attiecības, - policista un kopienas savstarpējie atbalsta mehānismi, - labdarības aktivitātes, 	<ul style="list-style-type: none"> - policista un kopienas savstarpējie atbalsta mehānismi, - labdarības aktivitātes, - atbalsta grupas (jaunām ģimenēm, no vardarbības cietušajiem), 	<ul style="list-style-type: none"> - policista un kopienas savstarpējie atbalsta mehānismi, - labdarības aktivitātes 	<ul style="list-style-type: none"> - rīcība situācijās ar vardarbību ģimenē, - IT pratība, - bērnu drošības pasākumi, - <i>dvēseles miers</i>

			- mājokļa drošība	cilvēkiem ar dažādām saslimšanām, paliatīvo slimnieku tuviniekiem utt)		
Kopiendrošība (UNDP)		<ul style="list-style-type: none"> - likumdošana, - pieejamība institūtiem, - pieejamība pakalpojumiem, - reģionālās attīstības politika, - identitāte kā politikas rūpe 	<ul style="list-style-type: none"> - līdzdalības atbalsta mehānismu pastāvēšana kopienas līmenī, - pieejamība infrastruktūrai, - kopienas mobilitāte, - iekļaujoša vide un tās nodrošināšanas mehānismi, - informācijas pieejamība par kopienas rīcībā esošiem CD rīkiem - kopienas politika mājokļa drošībai, - kopienas komunikācijas rīki (prese, portāli, sociālie tīkli) 	<ul style="list-style-type: none"> - kopienas identitāte, - informācijas pieejamība par kopienas rīcībā esošiem CD rīkiem, - NVO tīkls 	<ul style="list-style-type: none"> - kopienas pašiniciatīvas, - kopienas identitāte, - informācijas pieejamība par kopienas rīcībā esošiem CD rīkiem - <i>neformālo tīklu daudzveidība, kopienu ciešā saikne, kas balstīta uz vēsturiskām, arī padomju laika tradīcijām (vēl tagad pastāv sistēma „roka roku mazgā”). Tas mūsdienās izpaužas gan pozitīvi, gan negatīvi - veidojas „elītes” slānis kopienās, kur „parastie” tiek izslēgti.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - personiska līdzdalība kopienas pasākumos, - individuāla rīcība (vecāki Jelgavā, vecāki pret „legālām,” narkotikām), - līdzdalība NVO, - atbalsts NVO, - kopienas komunikācijas rīku izmantošana
Politiskā drošība (UNDP)		<ul style="list-style-type: none"> - likumdošana, - minoritāšu tiesības, - vēlēšanu tiesības un to nodrošināšana, - uzticēšanās valdībai 	<ul style="list-style-type: none"> - pašvaldības efektivitāte, - pašvaldības un NVO dialogs, 	<ul style="list-style-type: none"> - pašvaldības un NVO dialogs 		<ul style="list-style-type: none"> - iesaistīšanās politiskajās partijās, - iesaistīšanās NVO (politiska rakstura)

			<ul style="list-style-type: none"> - uzticēšanās pašvaldībai, - korupcija 			<ul style="list-style-type: none"> - Lauku kopienās ļoti maz izteikts. Patiesībā jau iesaistās, bet tas tiek darīts nevis pārliecības dēļ, bet tādēļ, ka ir labi piederēt partijai, kas ir pie varas vai nosaka toni.
Sociālā drošība		<ul style="list-style-type: none"> - likumdošana, - sociālā budžeta nodrošinājums, - GINI <i>index</i>, - nabadzības apkarošana 	<ul style="list-style-type: none"> - kopienas sociālie atbalsta mehānismi pašvaldības līmenī 	<ul style="list-style-type: none"> - kopienas sociālie atbalsta mehānismi NVO līmenī 	<ul style="list-style-type: none"> - kopienas sociālie atbalsta mehānismi neformālu tīklu līmenī 	<ul style="list-style-type: none"> - sociālā spilvena veidošana (uzkrājumi, informētība par ekonomikas norišu gaitu), - bērni, - ģimene, - nevienlīdzība, - sievietes (darbs un ģimene), - sievietes, kas „velk” vīriešus